

אלף דור

דבר ציוה ל-

אלפיים שנה לפני בריאת העולם
שהיתה התורה כרוכה ומונחת בחיקו של הקב"ה (שבת פח ע"ב)
ועד ימינו.

באספקלריה של חז"ל
מלוקט מדברי חז"ל: תנ"ך ומפרשיו, משנה ותוספתא, תלמוד
בבלי וירושלמי, מדרשי הלכה ואגדה, תשובות גאונים,
ראשונים ואחרונים, ספרי מנהגים, קורות העיתים ודברי
הימים שנכתבו בידי חכמי הדורות (היהודים שומרי
תומ"צ), ספרי הגות ומחשבה, חסידות ומוסר.

ליקט וסידר בע"ה: ירוחם הורוביץ

חלק שני: חורבן בית שני עד רבי יהודה הנשיא וחתימת המשנה
מהדורה שניה מורחבת ומתוקנת.

שירי הלויים

• שירי הלויים:

הרבה שירים היו ללויים במקדש. יש אומרים שלכל מזמור שבתהלים היה להם ניגון מיוחד²⁹⁴.

על ידי הניגון היה מקריב הקרבן מתעורר לתשובה –

והנה איתא בספר ברית מנוחה, שבשעה שהיו מביאים קרבן לבית המקדש, היה מסתכל הכהן העובד בבעל קרבן והבין מחשבתו, ואם הבין שאינו עושה תשובה כראוי עדיין אזי רמז הכהן העובד ללויים שיזמרו ניגון לעורר בעל הקרבן להרהר בתשובה, ואזי הלויים בשירים ובזמרים הביאו לבעל הקרבן שיהרהר בתשובה²⁹⁵.

נחלקו אחרונים אם שירת הלויים היתה שיר מוזיקאלי ממש²⁹⁶, או רק קריאה בטעמים כמו קריאת שירת הים²⁹⁷.

בספרים שונים הובאו מעשים על ניגונים המתגלגלים בעולם, שמקורם בשירת הלויים בבית המקדש²⁹⁸.

²⁹⁴ תוספות יום טוב מסכת מידות פרק א משנה ג.

²⁹⁵ מאור ושמש פרשת קרח.

²⁹⁶ בכסף משנה הלכות כלי המקדש פרק ג הלכה ז כתב שהלויים המשוררים היו לומדים לשיר 'שהיא חכמה גדולה וצריכה לימוד המוסיקא'. דרשות החתם סופר דף ק טור ד כתב: דבאמת כדי לידע התורה צריכים לידע כל השבע חכמות, כי כו' אי אפשר לדעת שירי הלויים מבלי נדע חכמת המוסיקא. רבי יעקב עמדין במור וקציעה סימן נג (על בית יוסף או"ח ד"ה בסומי קלא): בלי ספק היו הלויים על דוכנם משתמשים בה (בחכמת המוזיקה) על האופן היותר טוב וישר ומובחר כל האפשר. ראה בספר משנת חיים (שטינברג) במדבר, פרשת בהעלותך, סימן מג ובמסכת ערכין סימן יט דין ודברים בזה. ראה גם בהקדמת פאת השלחן מה שאמר בשם הגר"א כאשר סיים לפרש את שיר השירים. בספר משמר הלוי (שולזינגר) על מסכת זבחים, בקונטרס שירת הלוי אות א דן בזה ונטה לומר שהיתה זו שירה ממש.

²⁹⁷ אולי זו כוונתו של רב יהודה אסאד בשו"ת יהודה יעלה חלק א או"ח סימן נט, שכתב (נגד עוגב) בשם רבי מרדכי בנעט: השיר שהיו הלויים אומרים עיקרו בפיו, על דרך נגינות הטעמים שלנו. הגר"ח קנייבסקי בספרו דרך חכמה, הלכות כלי המקדש פרק ג הלכה ז כתב בביאור ההלכה: מה שמביא הגמרא ... הכוונה כנ"ל שיאמר בנחת ובנעימה וטעמים אבל ניגונים לא שמענו. ונהי שאלה ששרו בכלי שיר מסתמא שרו ניגונים, אבל המשורר בפה אין לנו, עי"ש באריכות. וכן כתב גם בספר שמעה תפילתי עמוד רצד.

²⁹⁸ מאמר מקיף הובא בגליון תורני 'המבשר', ערב סוכות תשעא. נעזרתי בו רבות.

יש להעיר כי כמעט ואין סיפורים על ניגון שלא נשכח ונשמר משך הדורות, כלומר ניגון שעבר מדור לדור ועמו מסורת שהוא מניגוני הלויים במקדש. ברוב המקומות מדובר בהתגלות קודש לאחד מן הצדיקים, שניגון מסוים הידוע ליודעיו, אינו ניגון פשוט אלא מניגוני המקדש הוא.

רבי אברהם הרופא בספרו 'שלטי גיבורים' כתב שטעמי המקרא מבוססים על שירי הלויים –

בטעמים האלו על דרך האמת נמצא כמוס שיר ציון הקדש, ששאלו לנו על נהרות בבל שובינו דברי שיר על אדמת נכר²⁹⁹.

רבי בנימין מטודילא מספר כי פגש בבגדד את –

רבי אלעזר בן צמח ראש הסדר, והוא מיוחס עד שמואל הנביא הרמתי ע"ה. והוא ואחיו יודעים לנגן הזמירות כמו שהיו המשוררים נוגנים בזמן שבית המקדש היה קיים³⁰⁰.

יש מי שהביא דעה, שכל ניגוני הנכרים בבתי תיפלתם מקורם בשירי הלויים. ודחה הדברים –

אין לעשות נגונים בליל שבת ובמוצאי שבת בניגוני זמרי הנכרים, כמו 'כל מקדש' ו-'ברבות עתים' וכיוצא, וכל שכן שלא יעשו נגונים אלו בבית הכנסת, ולא כמתחכמים למצוא להם היתר, באמרם שכל ניגוניהם גנובים הם אתם מאתנו בזמן שבית המקדש היה קיים³⁰¹.

²⁹⁹ ספר שלטי הגבורים, מנטובא. דף קעט ע"א. ראה גם בספר מגן אבות לרשב"ץ (רבי שמעון בן צמח דוראן), חלק שלישי פרק ד, עמוד 384 במהדורת מכון הכתב.

³⁰⁰ הובא באוצר מסעות (איזנשטיין) עמוד 32. על יהודי בגדד כתב גם רבי פתחיה מרגנשבורג (שם עמוד 53): בחולו של מועד אומרים המזמורים (תהלים) בכלי שיר, ויש להם מסורת באיזה ניגונים. (=אמנם המילה 'מסורת' אינה מחייבת שהכונה למסורת הלויים).

³⁰¹ ספר יוסף אומץ לרבי יוסף יוזפא האן, (דפוס פרנקפורט תרפח) סי' תרב. הובא בשו"ת להורות נתן חלק י סימן יד אות ו (שם מבואר יותר שעובדתית אין זה נכון), בדעת ספר מעשה רוקח (רבי מסעוד חי) על הרמב"ם הלכות תפילה פרק ח הלכה יא. המתבונן במקור הדברים שהביא בספר מעשה רוקח, שהם ספר ערוגת הבושם (רבי שמואל ארקוואלטי) פרק לא (סוף עמוד ק) יראה שבדאי לא היתה כוונתו לזה, שהרי הוא כתב בפירושו "ומהמין הזה היו משתמשים הלויים", כלומר סוג ניגון שנבנה כדי ליתן טעם והסבר במילים, ע"ש. וצדקו דברי שו"ת להורות נתן.

יש מקורות שהביאו שהניגון בו נוהגות קהילות מסוימות לשיר במוצאי שבתות את המזמור לְדוֹד בְּרוּךְ ד' צוּרֵי או המזמור אֱלֹקִים יִחְיֶנּוּ, הוא ניגון עתיק מימי דוד המלך או משירי הלויים³⁰². גם הרה"ק מבעלזא אמר כך על ניגונים מסוימים –

אחד ממקומות האכסניא של הרה"ק מבעלזא זי"ע (בימי מלחמת העולם השניה) היה סמוך לבית כנסת של יהודי הונגריא הנוהגים כמנהגי אשכנז הותיקים (אויבערלענדישע יודן), בבתי הכנסת שלהם היה נהוג בכל מוצאי שבת לפני תפילת ערבית לנגן בניגון מיוחד פרק קמד שבתהלים: לְדוֹד בְּרוּךְ ד' צוּרֵי הַמֶּלֶךְ יְדִי לְקָרֵב, ואחר פרק סז: לְמַנְצֵחַ בְּנִינָת מְזֻמֹּר שִׁיר וְגו'. מיד אחרי נעימה זו היו מתחילים בתפילת ערבית. כך היו נוהגים בכל המקומות של יהודי אשכנז והונגריה. כאשר שהה שם הרה"ק מבעלזא ביקש שיפתחו חלונות ביתו לפני תפילת ערבית, והוא עמד והקשיב כיצד הם מנעימים בזמר מזמורים אלו. אחר כך אמר הרה"ק ברוח קדשו על ניגון זה: "זהו שיר שהשתייר מבית המקדש"³⁰³.

סיפר כ"ק אדמו"ר מראחמיסטריווקא זצוק"ל כי כשהיה כ"ק מרן הרה"ק אדמו"ר רבי אהרן מבעלזא זי"ע גר בקטמון, שמעו בחדרו את ניגון הסליחות של מנין הספרדים. והוא נהנה מהניגון שלהם ואמר על זה שבועה ניגונים אלו הם מהניגונים ששרו הלויים בבית המקדש, כיון שהם הלכו בגלות לבבל ונשארו שם ניגונים אלו שקבלו במסורה מאבותיהם³⁰⁴.

בחצרות הצדיקים לבית קרעטשניף מקובל ניגון אותו הם שרים בימים נוראים על הפיסקא 'אין קצבה'. וכן בכל שבוע לאחר הבדלה. בניגון זה על פי המסורה היו המוני בית ישראל מלווים

³⁰² בשו"ת כרך של רומי סימן א כתב שהוא מדוד המלך. וכן הביא בהגהות איי הים שעל תשובות הגאונים (ליוורנו תרכט), סימן קיב, דף נט ע"א ואילך. בספר מנהגי וורמזא עמוד מח הערה 8, ואחריו בספר נטעי גבריאל הלכות יום טוב חלק א פרק כד הערה כ כתבו בהערות בשמו שהניגון הוא משירי הלויים.

³⁰³ בטאון "צאנז", תשרי תשעח, עמוד 55, מאמרו של הרה"ח יוסף ברייער.

³⁰⁴ מעיין הברכה מנחם אב תשסג, הובא בגליון תורני 'המבשר', ערב סוכות תשעא.

את הכהן גדול לביתו במוצאי יום הכיפורים. בצאתו בשלום מן הקדש³⁰⁵.

יש מחוקרי הנגינה הסוברים שהניגון המסורתי של "והכהנים" הוא שריד משירת הלויים בשעת העבודה³⁰⁶.

בשולחן תרומת הדשן (סימן כו), זה לשון קדשו שם: מנהג לנגן ברכות כהנים בנעימה, והכהנים היודעים להנעים הניגון בברכם הרי הן משובחים כו'. עד כאן לשון קדשו. אמנם איזה ניגון ינגנו לא מצינו כתוב עלי ספר, אמנם מקובל הוא לכהנים איש מפי איש כו' ומסתמא מקובל גם ניגון זה מסיני, כמובא בהקדמת פאת השולחן להגאון רבי ישראל משקלוב ז"ל בשם הגר"א, שכמה וכמה ניגונים הביא משה מסיני, עיין שם היטב בארוכה³⁰⁷.

מהר"ל (=רבינו יעקב ב"ר משה מולין הלוי, הוא מהר"ל, הוא מהר"י סג"ל והוא מהר"י מולין) נחשב כאבי מנהגי אשכנז. מהר"ל עצמו היה משמש כשליח ציבור בימים הנוראים, והוא מקור רוב הניגונים המקובלים – ידוע שאבי רוב הניגונים שנהגו בו ממש כל בני אשכנז ופולין, היה רבן של כל בני אשכנז, המאיר ובא עדיין בתורתו לכל הגולה, הגאון מהר"ל ז"ל³⁰⁸.

יש שמועות ממהר"ל שכמה ניגונים נהגו עוד אצל הלויים במקדש³⁰⁹.

³⁰⁵ ספר רזא דעובדא (ירושלים תשל"א) עמוד ע.

³⁰⁶ המועדים בהלכה. זוין. הצומות, פרק ד החורבן, עניניי זכר למקדש (עמוד שטו במהדורת שנת תשד, עמוד שסט במהדורת תשסו).

³⁰⁷ שו"ת שיח יצחק (וייס) סימן עג.

³⁰⁸ ספר צרור החיים (לוונשטאם) דף יז ע"ב בדפוס אמשטרדם תקפ.

³⁰⁹ תשובות והנהגות לרבי משה שטרנבוך חלק חמישי אורח חיים סימן קעג. וכן בחלק ראש השנה עמוד קיב. בקובץ 'חיזוק' (הוצאת דרשו, קיץ תשסג) עמוד עא, הובא: הגר"י אדלשטיין שליט"א אמר שמקובל מהמהר"ל אבי מנהגי אשכנז, שכל הניגונים שכלל ישראל שרים ומנגנים אותם בכל העולם, כגון 'כל נדרי', זה משירת הלויים. המטה אפרים (סימן תריט סעיף יא) כותב על ניגון כל נדרי שהוא 'מקובל מימי קדם'. בספר מטעמים מערכת ר אות לד כתב ששרשו מאנוסי ספרד.

ניגוני הימים הנוראים שהמה מקובלים מדורי דורות, כגון הנוסח של תפילת נעילה שמקובל שכך היו מנגנים הלויים בבית המקדש בשעת העבודה, וכל נדרי אומרים ששורשו מהקדושים בספרד³¹⁰.

על הצורה בה התגלו הניגונים, מסופרים מעשים רבים:

אצל הבעל שם טוב הקדוש –

רבי ישראל בעש"ט היה מהלך עם תלמידיו בשדה, והנה ראה רועה העומד ומחלל בחלילו, נעמד גם הוא והקשיב בהתפעלות לניגון. כשגמר הרועה לנגן, נתן לו הבעש"ט אגורה אחת וביקשו לחזור על הניגון. חזר הרועה על הניגון בחשק ובהלהבות. כשגמר שלשל שוב הבעש"ט לידו אגורה וביקשו לחזור על הניגון.

בפעם השלישית, התברר לרועה לפתע כי שכח את הניגון.

אמר הבעש"ט לתלמידיו: "ברוך ד', קיימתי מצוות פדיון שבויים. ניגון זה היו הלויים שרים בבית המקדש, אך לאחר החורבן יצא הניגון לגלות ונשבה בין הגויים, עד שהגיע לרועה זה שהיה שומר על הניגון. כעת הוצאתי אותו מידי החיצוניים והעליתיו לשרשו הקדוש"³¹¹.

הרה"ק מקאלוב היה לו ניגון יפה על הפיוט אדיר במלוכה בהגדה של פסח, אשר ירש אותו מן הרבי ר' בער ממעזריטש ז"ע. ואמר שהרבי ר' בער לקח אותו מן רועה אחד בשדה, והשיר הזה הוא שיר שהלויים היו אומרים בבית המקדש³¹².

הנה שמעתי שניגון ההוא ששמע הרה"ק ז"ל וזיע"א להבדיל מגוי אחד, אשר נתן לו מתן שילמדהו, ואחר כך נשכח הניגון מגוי ההוא, שהה"ק אמר שבניגון מופלא ההוא השכים גביני כרוז בבית המקדש שיבנה במהרה בימינו בכל יום כהנים לעבודתם. ובאשר

³¹⁰ ספר זכרון שמואל (טויבענפלד) מועדים חלק ראשון, דף ל.

³¹¹ כל סיפורי בעל שם טוב, כרך ב עמוד רפא.

³¹² ספר עשר צחצחות (הנקרא גם זכות ישראל. ברגר) מערכת ד אות יח. הביא שם שהיה מעשה דומה גם בניגון למילים 'על נהרות בבל'.

הניגון ההוא מסוגל לעתות השכמת הבקר, לזאת נאמר להגר"ש פיוט השחר בניגון זה³¹³.

אצל רבי מנחם מנדל מויטבסק –

מעשה שבאו לרבי מנחם מנדל מויטבסק חסידים בעלי נגינה לשבות בהיכל קדש, והיו יודעים ניגון אחד יפה ביותר. ובשולחן ליל שבת קדש כשביקש רבי מנדלי מהם לשיר היו רוצים להתחיל ניגון זה, אך הוא רמז להם בידו לחדול מהניגון. גם בשאר סעודות שבת קדש חזר ונשנה הדבר, שהם בקשו לשורר הניגון היפה הנזכר אך הצדיק רמז להם שיפסיקו. למחרת ביום הראשון שחל בו ראש חדש ישב רבי מנדלי עם אנשיו בסעודת ראש חדש, ציווה אז להם שישירו לפניו את הניגון היפה, ובכה בעת נגינתם. אף הוא גילה באותו מעמד שהניגון הזה הוא משירי הלויים בבית המקדש, על כן לא הניחם לשיר אותו בשבת קדש מפני צער החורבן שיגרם על ידו³¹⁴.

בספר המאמרים חב"ד –

נוסח הניגונים הקבועים אצל כלל ישראל, הנקראים "סקארבאווע" (=קבועים, ישנים), סידר אותו המהר"ל מפראג. ומעשה שהיה כך היה:

בתקופה מסויימת בזמן המהר"ל היתה עת צרה לישראל, וביקש המהר"ל שיגלו לו מן השמים ניגונים לתפילה, שבהם יוכלו כלל ישראל לעורר רחמים העליונים. ואז סידר את הניגונים הללו. אדמו"ר הצמח צדק אמר שהניגונים שסידר מהר"ל הם משירי הלויים שהיו במקדש. לכן היו מקפידים מאד על החזנים שהיו מוסיפים נופך משלהם בניגונים הקבועים³¹⁵.

³¹³ ספר אלף כתב (וייס) חלק ב עמוד קכא אות תתקכ, בשם ספר שיר חדש. רבי שמעון סופר (בעל המכתב סופר) נהג לשורר בכל יום בעלות השחר, שיר הנקרא "שיר השחר" (שחיברו בעצמו), במנגינה זו. כן הובא גם בספר מנהגי רבותינו והליכותיהם, עמוד רכז.
³¹⁴ ספר יסוד המעלה (סורסקי) עמוד מו אות סג.
³¹⁵ ספר השיחות תרחצ, עמוד 270. הובא בספר לנגן בהיכלו עמוד 72. בספר תולדות יעקב יוסף פרשת כי תצא אות יג כתב שניגוני הימים הנוראים הם מסיני.

אמר בענין נוסח הניגונים הקבועים אצל כלל ישראל סדרם המהר"ל מפראג, ואשר אז היה עת צרות ל"ע לישראל ובקש למעלה שיגלו לו ניגונים אשר בזה יוכלו כלל ישראל לעורר רחמים העליונים, ואז סידר הניגונים. ואדמו"ר הצמח צדק אמר שהניגונים שסידר הוא משירי הלויים שהיו במקדש (ולכן יש שהיו מקפידים על החזנים שהיו מוסיפים משלהם בהניגונים הקבועים)³¹⁶.

הוד כ"ק רבנו הזקן לימד את הדוד רב"ש כשהיה בן שמונה שנים, כל התנועות וניגוני טעמי הקריאה בתורה, הפטרה, מגילה, וכן נוסחאות התפילה הנקראות "סקארבאווע" (=קבועים, ישנים). כ"ק דודי הרב"ש היה מצטער כל ימיו על ששכח תנועה אחת בתפלות שלימד אותו רבנו הזקן, תנועה שהיתה משיר הלויים במקדש³¹⁷.

על טעמי הנגינה של ספרי ה'כתובים', שלימודם היה הכי קשה, אמר כ"ק אדמו"ר הזקן שכך היה שירת הלויים במקדש³¹⁸.

אצל הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק מוהר"ש היה חזן בשם איסר. היה לו נוסח מיוחד בתפילות הימים הנוראים. באמירת כורעים של "והכהנים" היתה לו "תנועה" שמקובל שכך ניגנו בבית המקדש³¹⁹.

לרבי מרדכי מזוועהיל בעל היקרא דמלכא, היה ניגון שכינה אותו "ניגון בית המקדש". רבנו סיפר ששמע אותו מקבוצה של חסידי ליובוויטש, ברוסיה. מקובל בידו שאת הניגון הזה זימרו הלויים בדוכנם בזמן שבית המקדש היה קיים³²⁰.

בספר איש האמת, על אדמו"ר רבי יחזקאל שרגא מסטראפקוב, כתב אודות "ניגון הידוע הנקרא משיח'ס ניגון" –

כשזימר רבנו הקדוש מסטראפקוב את הניגון לפני אביו רביה"ק משינאווא אמר לאביו שכמדומה לו זמרו הלויים ניגון זה בבית

³¹⁶ ספר המאמרים חב"ד, שיחות כ"ק אדמו"ר (שליט"א) [נ"ע] בליל שביעי של פסח תרח"ץ.

מסורת זו מדברת על מהר"ל מפראג ולא על מהר"ל (מהר"י מולין, מהר"י סגל).

³¹⁷ ספר השיחות (חב"ד) שנת תשה, עמוד 26, שיחת יג שבט שנת תשב.

³¹⁸ ליקוטי דיבורים חלק א, ליל כ כסלו תרצב, ס"ב. הובא בספר לנגן בהיכלו עמוד 83.

³¹⁹ ספר השיחות ה תשד עמוד כד-כה.

³²⁰ חדוותא דמלכא – זוועהיל, אלול תשעג, עמוד סה.

המקדש. נענה רביה"ק משינאווא: זה איני יודע, אך ברור שאת פני משיח צדקנו יקבלו עם הניגון הזה³²¹.

בעל הייטב לב מסיגט שמע פעם ניגון מפי רועה אחד כשהיה בדרך, וקיבלו ממנו. ואמר שניגון זה מקורו מניגוני היהודים בזמן הבית, וגלה בין האומות בזמן הגלות. ועד היום מזמרים מזמור לדוד ד' רועי בניגון זה בחצרות סיגט וסאטמער³²².

הרה"ק רבי דוד מטשאטקאב זי"ע בשבתו פעם בראש השלחן שר ניגון חדש בהתלהבות. ואמר למקורביו הידעתם מה הוא הניגון הזה? ניגון זה היה אבי ז"ל מנגן בעת שיצא מן המאסר בקייב. ואמר אבי ז"ל שכך היו מנגנים הלויים בבית המקדש³²³.

רבי אהרון מקראקא היה אצל רבי מאיר מפרימישלאן, ואמר לחסידים שהרבי מלובלין ואבי הקדוש (=המאור ושמש) היו בחתונה, התזמורת נגנה ניגון יפה מאד והרבי מלובלין הרכין ראשו ואמר לאבי: ר' קלמיש'ל השמעתם את הניגון הזה? השיב אבי: כן, שמעתי. לאחר מכן בקשו ממנו אנשיו שיגיד להם את פשר השאלה והתשובה. אמר להם: בזמן שבית המקדש היה קיים, היינו אני והרבי לויים משרתים בבית המקדש. שמענו אז שניגון שם את הניגון הזה, ולכך שאל אותי הרבי אם אני שמעתי אז את הניגון הזה, ואמרתי לו כן שמעתי³²⁴.

מקובל מהרה"ק רבי מאיר מאפטא זי"ע בעל אור לשמים שאמר שהוא מנגן ניגונים כמו שהיה מנגן בעת היותו עוד בעבודתו על הדוכן בבית המקדש³²⁵.

העיד כ"ק אדמו"ר מטאהש על זקנו (=הרה"ק רבי משולם מטאהש זי"ע), שבתפילת ערבית של ליל שביעי של פסח היה מנגן ניגון

³²¹ ספר איש האמת, על אדמו"ר רבי יחזקאל שרגא מסטראפקוב עמוד קכז.

³²² זמירות דברי יואל אות קד.

³²³ בית רוזין. קלפהולץ. עמוד ריח ועמוד שעג. מקורו מדברי דוד לרבי דוד משה מצורטקוב,

עמוד 45.

³²⁴ החוזה מלובלין (קלפהולץ) עמוד קיז.

³²⁵ ספר מנהגי מהרי"ו סוליצא, עמוד ל סעיף רלה ובהערות הערה רז.

מיוחד על "המעביר בניו בין גזרי ים סוף", שמקובל מהרה"ק בעל בני יששכר זי"ע שהלויים היו מנגנים ניגון זה בבית המקדש³²⁶.

הניגון על הפסוק עמך ד' יענו אומרים שהוא ניגון עתיק מאד מהלחנים שהביאו עמם לגלות הלויים שעמדו על הדוכן עוד בבית המקדש³²⁷.

האם יחזרו הכלים לעתיד לבא

• האם יחזרו כלי המקדש לעתיד לבא:

מן המדרשים משמע בפשיטות שכלי המקדש שנלקחו בידי האומות יחזרו לעתיד לבא –

והנה באר, זה ציון. שלשה עשר צאן, אלו שלשה מלכיות הראשונות. והאבן גדלה, זו זכות אבות. ונאספו שמה כל העדרים, אלו חיילי האומות. וגללו, אלו כלי בית המקדש שלקחו. והשיבו את האבן, לעתיד לבא, דכתיב תחת הנחשת אביא זהב³²⁸.

גם בפיוט אקדמות (הנאמר בחג השבועות) הובא, שבגאולה השלמה תהיה 'חדו שלמא במיתי, ומנא דכותא'. יש שפירשו, שבשעת הגאולה תהיה שמחה שלמה, ויחזרו כלי המקדש הטהורים.

ישעיהו הנביא מתנבא על הגאולה העתידה, ואומר –

סורו סורו צאו ממשם (=מן הגלות) טמא אל תגעו, צאו מתוכה הברו נשאי כלי ד'³²⁹.

תרגם יונתן –

אתבחרו נטלי מגי בית מקדשא דד'.

כלומר, צאו מן הגלות נושאי כלי בית ד'.

³²⁶ על פי נטעי גבריאל פסח חלק ג, פרק יד הערה ו.

³²⁷ שיח שרפי קדש ברסלב כרך ד אות קנג. הפסוק בתהילים פרק צד פסוק ה: עמך ד' ידכאו ונחלתך יענו.

³²⁸ פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרשת ויצא פרק כט פסוק ב: וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עשר צאן רבצים עליה כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים והאבן גדלה על פי הבאר. ונאספו שמה כל העדרים וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן והשיבו את האבן על פי הבאר למקמה. הפסוק תחת הנחשת אביא זהב בישעיהו פרק ס פסוק יז.

³²⁹ ספר ישעיהו פרק נב פסוק יא.